

MASLOW'UN İHTİYAÇLAR (GÜDÜLER) PIRAMIDI VE POLİSİN YABANCILAŞMA OLGUSU

Yard. Doç. Dr. Turkut Göksu
Polis Akademisi Mesleki Dersler Öğretim Üyesi

A. Giriş

Polis Bilimleri Dergisi
Son hali değil

B. Maslow'un İhtiyaçlar Piramidi

Amerikalı araştırmacı Abraham H. Maslow, 1954 yılında yaptığı klinik gözlemlerine dayanarak insan ihtiyaçlarının (ya da güdülerinin) piramit şeklinde bir hiyerarşiye tabi olduklarını bulmuştur (Maslow, 1970). Maslow'un bu sınıflandırmada temel aldığı iki varsayım vardır (Koçel, 1982: 304): 1- İnsan davranışlarının temelinde ihtiyaçlar vardır; 2- Bazı ihtiyaçların tatmini diğerlerinden daha önemlidir. İnsanlar önemli ve şiddetli olan bu ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra diğer ihtiyaçlarını karşılama yoluna giderler. Dolayısıyla "bireylerin davranışını anlayabilmek için onların ihtiyaçlarının neler olduğunu bilmek gerekir" (Eroğlu, 1996: 258).

Maslow'a göre insanların davranışlarının temeli olan ihtiyaçlar beş basamakta ele alınabilir ve bunlar sırasıyla şöyledir (age, s.35-46):

- Fizyolojik İhtiyaçlar:** Bunlar insanın biyolojik olarak yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan ihtiyaçlardır. Açlık, susuzluk, cinsellik (neslini devam ettirmek), uyumak, boşaltım, nefes alıp vermek, barınma gibi ihtiyaçlar bu kategoridedir. Buna göre, açlık problemi olan bir insana hürriyet, sevgi, sanat gibi konular boş gelir. Bunun için Eroğlu, "henüz fizyolojik ihtiyaçların yeterince karşılanmadığı az gelişmiş ülkelerde, hak adalet, eşitlik ve hürriyet gibi demokratik idealleri, kitlelere benimsetmekte zorluk çekilmektedir" demektedir (age, s.42). Karnı aç olan insanların aklına bu sayılan yüksek ideallerle ilgili düşünce gelmemektedir.
- Güvenlik İhtiyaçları:** Fizyolojik ihtiyaçları karşılanan kişinin bundan sonra ihtiyaç hissedeceği şey güvenlik olacaktır. Emniyet, güven, düzen ve değişmezlik bu kategoride değerlendirilmektedir. Bu aşamada insanın kendine fiziki, ekonomik, sosyal ve belki de siyasal olarak güvenli bir ortam oluşturma ihtiyacı ortaya çıkacaktır. Şimdiki ve gelecekteki güvenlik düşünülmektedir. Örneğin, yaşamını sürdürebileceği, geçimini sağlayacağı güvenceli, sigortalı bir iş araması (Eren, 1989:35), kendine güvenli bir barınak yapması, güvenli bir sosyal ve siyasal çevre oluşturmaya (kendi kan hısımlarına yakın yaşaması, bir siyasal kurum olan devleti oluşturmaya) hep bu çerçevede değerlendirilebilir.
İşten atılma korkusunun temelinde ise yine fizyolojik ihtiyaçların içinde bulunulan zaman diliminde ve daha sonra karşılanamaması endişesi vardır ve kişinin ruhsal durumunu olumsuz yönde ciddi olarak tehdit eder. "İşe ve amire karşı güvensizlik, ihtiyarlık korkusu ve buna benzer korku ve tedirler[in] insanoğluna yarınını güven ve garantiye alma arzusunu ver[diğini]" belirten Eren, bu ihtiyacın fazlaca garantiye alınmasının insan için zararlı olabileceğini de ilave etmektedir. Örneğin, bir kimse çalışsa da çalışmasa da ücretini alacağı duygusu uyandırdığı bir işyerinde "rasyonel iş yapma ve yaptırma" olanaklarının yitirileceği belirtilmektedir (age, s.396). Eren, güvenlik ihtiyaçlarını fazlaca karşılamamanın bir diğer sakıncasının da bu güveni sağlayan kişi ya da örgüte aşırı bağlılık sonucunda çalışanın üretkenlikten düşeceği, kendine güvenlik sağlayan kişi ve örgütü memnun etmeye çalışabileceği ihtimalinin olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, "insan, başka birine bağlı ve borçlu olursa kendi kendine değer verme ve yaratma gibi yüksek düzeyde ihtiyaçlar tatmin edilemeyecek ve insan kişiliğinden önemli şeyler kaybedebilecektir" (age, s.396-397).
- Ait Olma ve Sevgi İhtiyacı:** Maslow burada insanların sosyal bir varlık olması yönü üzerinde durmaktadır (Eren, age, s.35). Tredgold, bu ihtiyacın insanların toplu yaşama içgüdüleriyle ilişkili olduğunu belirtmektedir (Eroğlu, age, s.43). İnsan diğer insanlarla birarada yaşamak, onları sevmek ve onlar tarafından sevilme ister. Sevmek ve sevilmenin olmadığı yer kişiye sıkıntı verir onu rahatsız eder. Sürekli sevgi arayışı içinde olan insan bunu bulabileceği gruplar arayacak ve onların içinde yaşayacaktır. Sevip sevilme ihtiyacı aile, iş, millet vb gibi ortamlar arayacaktır. Ait olma ve sevgi ihtiyacını belli bir süre karşılayamayan fert, ihtiyacı karşılanırsa bile bunun etkisini uzun süre üzerinde taşıyacaktır (Eroğlu, age, s.44). Kişinin sevmek sevilme ihtiyacını tatmin etmek için içinde bulunduğu organizasyonun bu ihtiyacı gideremediği durumda başka organizasyon (grup, toplum, topluluk vs) arayacaktır (Eren, age, s.399). Ait olma ve özellikle sevgi ihtiyacının karşılandığı en temel kurum ailedir. Ailedeki sevgi ve aidiyet duygusu yaşamın değişik dönemlerinde bireyin kişiliğini de etkiler bir şekilde kendini göstermektedir. Anne-baba, kardeşler ve yakın akraba çocuğun sevmek-sevilme duygusunu tatmin etmektedir. Kendisi aile kurunca da bu sevgiyi eşi ve çocuklarına aktarmaktadır. Eğer yetiştiği ailede sevgi tatmini sorunlu ise kurduğu ailede ve toplumda da bu gereksiniminin karşılanmasında sorunlar yaşanmaktadır.
- Takdir ve Saygı İhtiyaçları:** Maslow'un takdir ve saygı ihtiyaçlarının iki yönlü olduğunu görülmektedir. Birincisi bireyin başarı, hizmet gibi nedenlerle başkaları tarafından değer görmesi, takdir edilmesi; ikincisi ise kişinin kendi kendine saygı göstermesi, kendini takdir etmesidir. Başarısı ve hizmetleri başkaları tarafından onanan insanın kendine güveni gelir. Maslow (age, s.45), bu gruptaki ihtiyaçların başkalarının takdirini kazanmayla ilgili yönünü prestij, statü, başkalarının tanınma, önemli olma (görünme), arkadaş çevresine egemen olma şeklinde; kendini

takdir etme kısmını ise başarılı olma, kendine saygı duyma, kendine güvenme, bağımsız olma, işinde uzmanlaşma şeklinde örneklendirmektedir. Eroğlu (age, s.45), takdir ve saygı ihtiyaçlarının bu ikinci aşamasının “insanın kendi benliğini aşarak, mükemmelliğe doğru bir geçiş yapma çabasıyla yakından ilgili” olduğunu vurgulamaktadır. Bu ihtiyaçların giderilmesi, kişilerin aşağılık duygularından kurtularak kendilerine güven kazanmalarına yol açacaktır. “Evrensel bir kompleks olan aşağılık duyguları, ancak bu ihtiyaç grubunun yeterince karşılanmış olmasıyla giderilir. Buna dayanarak bu kategoriye gelmiş ve makul ölçüde bu tür ihtiyaçlarını tatmin etmiş olan kişilerin, çeşitli nevrozların baskısından kurtulması da kolaylaşacaktır.” Eren (age, s.397) de toplum içindeki statünün kişiye başkalarının verdiği değerle oluştuğuna dikkat çekmektedir.

- e. Kendini Gerçekleştirme: Birey yukarıdaki ihtiyaçlarını giderse bile eğer hala yetenek, bilgi, beceri itibarıyla kendini tam olarak ortaya koyamadığını düşünüyorsa içinde bir boşluk hissedecek ve bu eksikliği gidermeye çalışacaktır. İşte buna kendini tamamlama, kendini gerçekleştirme denilmektedir. Burada kişinin meslek, bilim, sanat, din, siyaset vs alanlarda en tepe noktalara çıkmasının yanında onun örnek gösterilecek niteliklere erişmesi gerekmektedir. Yani, amaç ideal insan, bilge kişi özelliklerine erişmektir.

Şekil 1: Maslow'un İhtiyaçlar Piramidi

Piramidin en üst basamağına herkes ulaşamayabilir. Buraya peygamberler, azizler, erenler, liderler (Alparslan, Fatih, Atatürk gibi), büyük sanatkarlar (Mimar Sinan gibi), büyük bilim adamları (Einstein) vs erişebilir. Ancak kendini gerçekleştirenler (self actualisation) her zaman böyle ünlü kimseler olmak zorunda değildir. Hayatı anlamlı gören, yapıcı, insanlara karşılıksız olarak faydalı olduğunu düşünen kimseler de kendini gerçekleştirmiş olarak addedilir. İnsanların, bu gibi duyguları yaşadığı hayatlarının bazı anlarında da kısa süren doruk yaşantılarının (peak experience) olduğu görülebilir (Cüceloğlu, 1993:235-237).

Bunlardan ilk iki grup ihtiyaca temel (birincil) ihtiyaçlar, son üç gruba ise sosyo-psikolojik ya da ikincil ihtiyaçlar denilmektedir (Eren, 1989:35-36). Bireyin temeldeki bir ihtiyacı karşılanmadan bir üst düzeydeki ihtiyaçlar ortaya çıkmaz. İnsan alt düzeydeki ihtiyaçları karşılanınca üst düzeydekilere hazır hale gelir. Örneğin “aç ayı oynamaz” atasözünde insanın temel fizyolojik gereksinimini gidermeden eğlenemeyeceği anlatılmaktadır. İhtiyaçlar sıralamasında zamana ve duruma göre iniş ve çıkışlar olabilmektedir. Örneğin, iş olanaklarının bol, ücretlerin yüksek olduğu dönemlerde sosyal ve değer ihtiyaçları; işsizliğin olduğu dönemlerde de işçiler iş kaybetme korkusuyla düzenli iş veren işleri (güvenlik ihtiyacı) tercih edeceklerdir (Eren, age, s.400).

Maslow ile ilgili son olarak şunları söylemekte fayda vardır. (A) Bir üst güdüye gidebilmek için alttaki güdünün %100 doyurulması yerine belli bir ölçüde doyurulması yeterlidir. (B) Düzey farklılığı bireyden bireye, kültürden kültüre değişir. Bazıları için emniyet, bazıları için sevgi önemlidir. (C) Aile ortamı ve kültür hangi güdü ve ihtiyaçların önemli olduğunu belirler. Mutluluk için Batı toplumlarında maddeci materyalist değerler önde iken Yunus Emre, Mevlana, Hacı Bektaş-ı Veli gibi manevi liderlerin yoğurduğu Anadolu insanına ise manevi değerler mutluluk vermektedir (Cüceloğlu, s.237).

Maslow'un ihtiyaçlar piramidi genel olarak incelendiğinde tepede ideal insan, alt basamaklarda ise insanı bu ideallığe götüren ara ihtiyaçlar vardır. “En yüksek değere sahip olan ihtiyaçlar en kıt tatmin olunan ihtiyaçlardır” (Eren, s.401). Amaç-araç ilişkileri açısından Maslow'un bulgularına yaklaşacak olursak amacın kendini gerçekleştirmek, araçların ise diğer basamaktaki ihtiyaçlar olduğu görülür. Bu açıdan bakınca kişinin kendini gerçekleştirmesi için alt düzeydeki temel ve sosyo-psikolojik ihtiyaçların belli ölçülerde karşılanması gerekmektedir. Maslow'a göre bu ihtiyaçlar karşılanmazsa amaç gerçekleşmez. Amaç-araç ilişkisi ele alınacak olan yabancılaşma kavramı açısından önemlidir. Bu ilişki yabancılaşma olgusu çerçevesinde daha detaylıca ele alınacaktır.

C. Yabancılaşma

“Yabancılaşma” kavramı tanımı net bir şekilde yapılamayan kavramlardandır. Takip eden satırlarda ve sayfalarda da görüleceği gibi kavram değişik entellektüeller tarafından farklı şekillerde ele alınmış incelenmiştir. Yabancılaşma

kavramını Kozak şöyle tanımlamaktadır: “Yabancılaşma,..., insanın hayatının herhangi bir anında, yaptığı işin, içinde bulunduğu faaliyetin (işte çalışma, üretim, tüketim, eğlenme v.s.) yerini ve anlamını belirleyecek genel bir hayat felsefesine sahip olmaması veya benimsediği hayat felsefesi ile aradaki ilişkiyi kuramamasıdır. Diğer yandan, yabancılaşma, araçlarla amaçların bir birine karıştırılması, araçların amaç haline gelmesi, amaç zannedilmesidir” (1984: 89-90). Öyle ki, insanlar amaçlarını unutmuş, araçlara takılıp kalmışlardır. Araçları amaç zannetmeleri sonucunda bir kısır döngü oluşmuş ve insanlar amaç idealinin yerine araçları ideal olarak görmeye başlamışlardır. Dolayısıyla insanlar ideale doğru hayatlarını anlamlandıracak bir hayat felsefesi ve inanç sistemi elde etmeli ve araç amaç ilişkisini iyi kurup hayatın akışı içerisinde araçlarla uğraşırken amacı kaybetmemelidir. Aksi halde insanların “kendilerini bir hiçlik ve mutsuzluk uçurumunda bulmaları kaçınılmaz olur” (Kozak, age, s.90). Erkal da yabancılaşma için “toplumun genelindeki moral çöküntü, müesseselerin fonksiyonları dışına çıkması, ferdin çevrenin tesiriyle kendini güçsüz hissetmesi, sosyal tecrit (isolation)” örneklerini vermektedir (1995:310). Bir kimsenin “sağlam amaçlara ya da değerlere sahip olmadığı için”, kendisini bir nesne olarak görmesi, kendini hiçe sayması da bir yabancılaşma örneğidir (Werner, 1993:31).

Kozak, yabancılaşmanın unsurları olarak belirttiği dört temel unsura bir o kadar da kendisi ekleyerek şöylece sıralamaktadır: 1-Güçsüzlük (yaşadığı ortama etki etmede kendini yeterli hissetmeme), 2-Süreci bütünlüğü içinde algılayamama, 3-Yalnızlaşma, 4-Kendini özüne karşı yabancı hissetme, 5-Anlamsızlık duygusu, 6-Tatminsizlik, 7-Uyumsuzluk veya aşırı uyumculuk, 8-İşe, gruba ve işletmeye ilginin azalması (s.90). Bunların bir insanda bulunması ölçüsünde yabancılaşma da fazla olacaktır.

Maslow’un piramidiyle değerlendirecek olursak insanın hayatını tamamen alt basamaktaki ihtiyaçları karşılamaya adanması, bunların araç konumundan çıkıp amaç olarak görülmeyle başlaması bir yabancılaşmadır. Normal bir insandan beklenen basamaktaki ihtiyaçları sırasıyla belli ölçüde karşıladıktan sonra en üstteki kendini gerçekleştirme basamağına erişmesi ve mutlu olmasıdır. Kişinin, örneğin, birinci basamaktaki açlığın giderilmesine hayatını harcaması (tüm amacının bu olması) bir yabancılaşmadır. Halbuki insanoğlunun yaşam felsefesinin bu kadar basit ve dar kalıba hapsedilmemesi gerekir. “İstek ve arzularını gerçekleştirmek için başarılı olmak ihtiyacı, daha yüksek bir statüye ve gelire tırmanma arzusu, ... yabancılaşan kimselerden beklenemez” (Erkal, s.313). Günümüz modern toplumlarının ya da diğer bir deyişle tüketim toplumunun karşı karşıya kaldığı en önemli sorun birincil ihtiyaçları amaç edinmektir. İnsanın sosyal ve psikolojik bazı güdülerinin temelinde fizyolojik ihtiyaçların olduğu düşünülürse (Eroğlu, s.40, 43) tüketim toplumunun birinci ve ikinci basamak merkezli bir uğraşının içinde olduğu, bu iki basamağı aşmadığı görülmektedir. Örneğin çalışma, işbulma güdüsü, beslenme doğal güdüsünün bir uzantısıdır. Açlık ihtiyacını gidermek için kişi iş aramakta ve güvenli bir işi tercih etmektedir. Eroğlu (s.43), güvenlik ihtiyacıyla ilgili olarak, çocuklardaki güvenlik duygusunun fizyolojik ihtiyaca çok bağlı olduğunu ve bebeğin annesini aramasını onun yanında kendini güvende hissetmesini acıkınca, altı kirlenince uyurken ve uyanınca onu yanında bulmasına bağlamaktadır. Çocuklarda birincil ihtiyaçların giderilmesinin öncelik arz etmesi normal görülürken büyüklerin ilk basamak ihtiyaçları giderme hedefiyle yaşaması normal gözükmemektedir.

İslam düşünürlerinden İbn Haldun, Gazalî ve diğerlerinin çalışma, kazanma, ve servet ile ilgili görüşlerindeki “niyet” faktörünün yabancılaşmayla yakından ilişkili olduğu görülür (Kozak, age, s.93). Kişilerin yabancılaşmaması için “Allah’ın yeryüzündeki halifesi ve kul oluşlarının kendilerine yüklediği onur, görev ve sorumlulukların her an bilincinde” olması gerekmektedir. “... Amaç ve niyeti, genel hayat felsefesi ile uyumlu ve anlamlı bir bütün teşkil ediyorsa, müslüman, şuur ve uyanıklık içindedir, yabancılaşma’ya uğramamış demektir. ... Bu sorumluluk; sadece kul ile Allah arasında şekli ibadetlerle ve davranış biçimleriyle ifadesini bulan bir alanın çok ötelere taşarak; tüm insanları, tüm canlıları ve hatta tüm evreni kucaklayan bir sorumluluk, sevgi ve bütünleşme (tevhid) bilinci haline dönüşür.” (Kozak, age, s.93-94). İbn Haldun, “kendi hizmetini yapmaktan kendini yüksek gören”, hizmetçi kullanan, lüks, israf ve gösteriş için harcamada bulunan insanları yererken yabancılaşmaya dikkat çekmektedir. Çünkü böylece insan, “insan” olmasını, “kul” olmasını unutmakta, kendini kaybedip kendisine yabancılaşmaktadır (age, s.94). İbn Haldun’un ortaya attığı “asabiyyet” kavramı “ferdî, subjektif planda; her yönden yabancılaşmaya uğramamış, moral ve kendine güven duygusu yüksek bir insan tipini” simgelemektedir (Kozak, age, s.96). Değişik tanımları yapılan “asabiyyet”, “kişilerin yaşamlarını anlamlandıran yüksek bir değer, inanç uğrunda gerektiğinde hayatlarını çekinmeden ortaya koyabilme duygusu ve davranışdır. İbn Haldun’un, asabiyyet kavramını hem yüksek bir değere inanma, onu benimseme duygusu, heyecanı ve hem de bir saldırı olduğunda, bu değerler uğrunda, bunların güçlülüğü nisbetinde ortaya konan tepki, şiddet, aksiyon anlamında kullandığı görülmektedir.” Böylece bu duygu kitlelere mal olunca büyük bir güç haline gelmektedir (age, 58-59). Öte yandan İbn Haldun’un, ilimlerin insanın düşünme gücünden türediğini ve bu yönüyle hayvanlardan farklı olduğunu; birincil ihtiyaçları olan “yiyecek ve elde edilmesi”nin onun “hayvani tabiatıyla ilgili”, ilim ve sanatın ise ikincil ihtiyaçları olduğunu belirtmesinin Maslow’un güdüler piramidine de benzediğini belirtmemizde yarar vardır (Rosenthal, 1996: 152-153).

Hegel’de yabancılaşma “fiziki anlamda insanın var oluşu ile, ruhi anlamdaki varlığı arasındaki mesafeye dayanmaktadır... İnsan, tabii ve sosyal çevresi ile yabancılaşmakta, kendisini seven, hisseden ve düşünen bir yaratık olarak değil, fakat, yarattığı ve ürettiği mal ve eşya dolayısıyla hatırlanır hale geldiğini görmektedir.” (Erkal, 1995:311). Marks’ta ise yabancılaşma kapitalist düzenin bir sonucudur. “Kapitalist bir toplumsal düzende, aşırı işbölümünün gelişmesi, insanın ürettiklerini kendinden bağımsızlaştırmakta ve giderek, ürünler” insanı denetler bir duruma gelmektedir (Tezcan, 1993:204). Bu durum insanın “yaratıcı gücü”nü engellemektedir. “Yabancılaşmanın bir başka yönü ise, aşırı tüketim tutkusunun yol açtığı metafetişizmdir” (s.204). İnsanın kendi doğasını kendisinin yarattığını söyleyen Marks’a göre kapitalist ilişkiler insanı emeğine yabancılaştırmıştır. İnsan emeğinin esiri olmuştur. Marks, “asil

insanın”, “genel olarak insanın” gerçek niteliğinin bilinmesini istemektedir (Ergun, 1990:49). “İnsan öz-varlığını çalışmada bulan bir canlı türüdür. Fakat denetliyemediği iş sürecinde yer almak durumunda kalırsa, ya da buna zorlanırsa, bu özü kendisinden uzaklaştırılır” (Alkan & Ergil, 1980:193). İşçinin ürettiği “artı değer” kapitaliste gitmekte, ona refah sağlamakta, işçiyi ise fakirliğe itmekte, özgürlüğünü elinden almaktadır ve dolayısıyla kendi emeği kendisine düşman hale gelmektedir (Broom & Selznick, 1963: 648-653).

Berry, “Sosyal determinizmin en katı hali insan özgürlüğünün ve gerçekte insanlığın kendisinin inkarıdır” demektedir (1974 :105). Sapma davranışıyla ilişki kurulacak olursa denilebilir ki, sapkın, toplumun bir üyesi olarak kurallarına uymadığı, sorumlulukları yerine getiremediği için toplumdaki yabancılaştırılmaktadır (Berry,1974:105)

Fromm (1982:208-209) günümüz çağdaş toplumlarında araçların amaçlardan bağımsızlaştığını ve amacın rolünü üstlendiklerini savunarak “Bu durumda, ileri sürülmüş olan erek, yalnızca imgelemde vardır... İnsan amacının yaşamdan hoşlanma ya da ailesine karşı olan ödevini yerine getirebilme olduğunu düşünebilir. Oysa gerçek amacı, bilinç dışı da olsa, para ya da parayı istiflemekten doğan haz aracılığıyla elde ettiği güçtür.” demektedir. Fromm, yabancılaşmada daha ziyade “insanın özünden uzaklaşması ve ruhi unsurun zayıflaması üzerinde durmaktadır.” (Erkal, s.312)

M. Erkal, yabancılaşmanın “endüstriyel toplumların sorunu” olduğunu belirtmektedir. Yabancılaşma süreci “toplumların değer hükümlerinde yer eden “materyalist” görüşün şiddetine göre azalır veya çoğalır” (s.314). Erkal’a göre, gerek kapitalist gerekse sosyalist toplumlar materyalist görüşten uzaklaştıkları, “insanı sadece ürettiği mal ve hizmet dolayısıyla farket”mediği, “insanı insan olarak” gördüğü sürece yabancılaşma olmayacaktır (s.314-315).

Eğer insanlar yaptığı işten sıkılıyor, tatmin olmuyor ve işleri kendilerine anlamsız geliyorsa orada yabancılaşma var demektir (Berry, 1974:111) Okuldaki öğrenci eğitimden zevk almıyorsa orada sadece orada bulunması gerektiği için bulunuyorsa ya da oradaki öğrenci ve öğretmeni rahatsız etmek için bulunuyorsa bu bir yabancılaşmadır. Sapma davranışının aksine yabancılaşma toplumca belirlenmemekte, günlük dilde kullanılmamaktadır. Bir kimsenin yabancılaşmış yabancılaşmadığı yargısında bulunan daha ziyade sosyologlardır. Sosyologlar bir kimsenin yabancılaştığı hükmüne o kimsenin kendisini yabancılaşmış olduğu hissinden bağımsız bir şekilde vermektedirler (Berry, 1974:130). Marksist gelenekte yabancılaşma özgürlüğün karşıtı ve pozitif anlamdaki kendini gerçekleştirme (self-realisation) özgürlüğünün kısıtlanması olarak görülmelidir (Berry, 131).

Bizim hoca daha iyi hiç zorlamıyor, uyuyoruz, sınıfta gırgır şamata o biçim gibi.

Eğitim de insanı yabancılaştırabilir. İnsanlık değil de insan doğasına uymayan eğitim veriliyorsa. Öğrencinin bütün hayatı ev ödevi, öğrenme, tekrar şeklinde geçiyorsa bu da bir yabancılaşmadır.

Meta fetişizmine kitap-yazar ilişkisi açısından değinen Yavuz ise yabancılaşmayı şöyle açıklamaktadır: “Kitaplarının, kendi emeklerinden ayrılarak bir değişim-değerine¹ dönüşmesinden ve “moda” oldukları için çok satılmasından mutlu olan yazarlar, meta fetişizminin onları, kendi emeklerinin ürünü olan şeye, yani kitaplarına, yabancılaştırdığının farkında bile olmadan, standartlarda bekleşen alıcı (“okur” değil) kalabalığına gülümseyerek bakıyorlar. Şimdi herhangi bir şey gibi, kitaplarının “moda” olmasıyla, “yazar” kimliklerinin bir “marka”ya indirgenmiş olması tedirgin etmiyor onları... “Yazar” olarak değil, “marka” olarak ve “okur” karşısında değil, “alıcı” karşısında bulunuyor olmaktan rahatsız değiller! ... Yazar da kendini bir “marka”, okuru bir “alıcı” olarak gördükçe, piyasa kurallarına uymuş, “piyasa adamı” olmuş olur.” (2000).

Mills’in şu anlatımı günümüz tüketim toplumunun yabancılaşmasını ve Maslow’un bahsettiği birincil ihtiyaçlardan yukarı çıkamadığını göstermektedir. “Amerikan halkının ... en çok karşılaştığı propaganda sabun, diş macunu, otomobil ve sigara satışı için yapılan ticari propagandadır. Toplum, günün büyük kısmında, sigara, diş macunu ve otomobil reklamları dinlemekte; bunların her birinin üstün yanları hakkında “aydınlatılmakta”; çeşitli marka diş macunları, sabunlar, otomobiller için hazırlanmış şarkıları ezbere söyleyecek duruma getirilmiş bulunmaktadır. Kitlelere yöneltilen bu propagandanın en ilginç yanı, genellikle yanlış, yanıltıcı ve yalan şeylere dayanması; çoğu kez akla, sağduyuya seslenmemesi; “mideyle” ve “belden aşağı şeylerle” ilgili konuların dışına çıkmamasıdır. Devlet hayatında önemli kararları alabilecek yetkili kimselerden kitlelere yöneltilen propaganda da, git gide, bu ticari propagandaya benzemektedir” (1974:500). Aynı konuda A.Camus da geleceğin tarihçilerinin günümüz modern insanını anlatmak için “çiftleşirdi ve gazete okurdu” deyimini kullanacaklarını belirtmektedir (Kozak, s.273). 2000’li yıllara girerken Türkiye’de de durum yukarıdakinden farklı değil üstelik daha vahimdir. “Tüketim çılgınlığı”nın teşvik edilmesinin yanında gençlere mankenler, ses sanatçıları, futbolcular “idol” olarak sunulmakta, onların yaşam tarzı özendirilmekte ve bu yola götüren her yol mübah görülmektedir. Ki bu mankenlerin 75.yıl kutlamaları aralığında bir paparazzi programında “Atatürk yaşasaydı bugün kaç yaşında olurdu?” gibi bir soruyu %90 itibarıyla cevaplayamamaları, ya da işin içinden çıkamayınca “önemli olan O’nu sevmek, O’nu çok seviyoruz”, “O bizim kalbimizde” gibi cevapları laubali bir biçimde vermeleri idollerin seviyesini göstermektedir. 2000 yılındaki bedelli

¹ Yazar değişim-değeri ve “kullanım-değeri” kavramlarını da şöyle açıklamaktadır: “Bir edebi eserde **niteliği** öne çıkaran “kullanım-değeri” yazar ile okur arasındaki ilişkiye gönderme yapar; kitabın bir meta olarak **niceliğini** öne çıkaran “değişim-değeri” ise, satıcı ya da marka ile alıcı arasındaki ilişkiye! “Değişim-değeri”nin niceliği öne çıkarması, kitabın edebi değerinden çok, kaç ve kaç tane satıldığıyla ilgilenilmesi anlamına gelir” (age).

askerlik uygulamasında devrelerin yemin törenleri televizyonlarda haber olarak verilirken TRT de dahil olmak üzere tüm televizyonlar ses sanatçılarının görüntülerini il il vermişlerdir. Halbuki bu askerler arasında nice bilim adamı, iş adamı, hakim, kaymakam, öğretmen vb gibi bir ülkenin gelişip ilerlemesinde idol olarak gösterilmesi gereken meslek mensupları vardı.

Kozak, yabancılaşma olayına sadece sanayi devrimi ve ekonomik düzen açısından yaklaşmanın yetersiz olacağını bunun ötesinde “insan tabiatı, insanın özünü ilgili temel felsefeden hareketle yaklaşma”nın gerektiğini belirtmektedir. Psikolojik noktadan hareketle insan hakkındaki “temel felsefe” ortaya konacak ve ardından da “uygun bir sosyo-ekonomik temel” oluşturulacaktır. “İnsanın varlığını ve anlamını izah eden tüm felsefi ve dini açıklamalar, eğer bunlara uygun bir alt-yapı yoksa, bir rüzgar gibi gelip geçmeye ve zamanla alt-yapılara uygun bir form almaya mahkumdur” (age,s.91). Maslow’un açıklamalarını Kozak’la karşılaştırsak şöyle bir sonuca varabiliriz: Kendini gerçekleştiren ideal insan olmanın felsefi ve(ya) dini açıklaması yapılarak, kişinin veya toplumun bunun gerçekleşmesi için gerekli alt ve üst yapıları hazırlaması gerekir. Aksi halde insanın amaç sapmasına girmesi diğer bir deyişle yabancılaşması kaçınılmazdır. Belli bir hayat felsefesine (yaşamın anlamına) sahip olmayan insan bazı çevreler tarafından yapılan telkin, propaganda, reklam vb şeylere kanacak ve onların isteği doğrultusunda “vida çeviren hayvan”, “homo consumer” (tüketici hayvan) veya “mutlu robot”a dönüşebilecektir (Kozak, s.92). “Mutlu robotlar”ın Türkiye Cumhuriyeti’nin milli bayramlarını yabancı pop müzikleri eşliğinde, üzerlerinde İngilizce yazılarla donatılmış tişörtlerle, yazılışı ve okunuşu yabancı olan “yerli” tv kanallarından bayramların “tam bağımsızlık” yönünü vurgulayarak kutlamaları ilginç bir yabancılaşma örneği olsa gerektir.

Günümüz Türkiye’inde medya (televizyonlar, gazeteler ve dergiler) yaptığı propagandayla insanları kendisine, topluma yabancılaştırdığı gibi kendisi de kendisine ve topluma yabancılaşmaktadır.

Bu açıklamalardan sonra (ve bunların ışığında) Türkiye’de bir meslek grubu olarak polisin yabancılaşması konusuna değinilebilir.

D. Polisin Yabancılaşması

Özel olarak polisin yabancılaşması konusuna geçmeden önce şu hususun bilinmesinde yarar vardır. Polis de toplumun genel yabancılaşmasından nasibini almaktadır. Çünkü polis de içinde bulunduğu toplumun bir parçasıdır. Annedir, babadır, evlattır, kardeştir; memurdur; komşudur, arkadaşır; tüketicidir vs. Polis bir birey veya meslek grubu olarak yabancılaşmaya maruz kalabileceği gibi bu bahsettiğimiz ve bahsetmediğimiz konularda da yabancılaşmaya maruz kalabilecektir. Örneğin, tüketim propagandasından diğerleri gibi o da etkilenecektir, köşe dönmeçiliğin erdem (!) olarak gösterilmesinden diğerleri gibi o da etkilenecektir, mesleğini şahsi işlerinde kullanmayı diğerleri gibi o da isteyecektir. Ancak burada meslek mensubu olarak polis(ler)in yabancılaşması ele alınacaktır. Genel yabancılaşma örneklerine de meslekle ilişkisi açısından değinilecektir.

Yabancılaşmayı basitçe “amaç-araç karıştırması, araçları amaç gibi görme” ve “bir hayat felsefesine sahip olmama” şeklinde tanımladığımızda önce amaç ve araçları, yaşam felsefesini bilmek gerekmektedir. Burada doğal olarak insanın amacının ve yaşam felsefesinin tanımı ve belirlenmesi sorunu karşımıza bir engel olarak çıkmaktadır. Yani insanın amacı nedir? Yaşamın anlamı nedir? İnsanın iç huzuru ne demektir ve bu nasıl sağlanacaktır? Bu gibi soruların yanıtını vermek kolay değildir. Amaç, en basitinden tüm toplumlarca kabul edilen adalet; insanın beden bütünlüğüne, düşüncesine, inancına, insan kişiliğinin onur ve değerine saygı; insanların eşitliğine inanma, onları hor görmeme gibi temel insani değerleri gerçekleştirmek olarak ele alınabilir. Mutlu ve huzurlu yaşam sadece kişinin kendinde değil, içinde yaşadığı toplumda da hakim olmalıdır.

Kozak, bir işyerinde çalışanların büyük bir çoğunluğunun yaptıkları işten tatmin duymamaları durumunda onların “yaptıkları iş tarafından yabancılaştırıldıkları” kanaatindedir (s.91). Yani polislerin çoğunluğu eğer yaptığı işten tatmin duymuyorsa polislik polisleri yabancılaştırmaktadır. Bunun nedenleri neler olabilir? Yetersiz maaş, düzensiz çalışma saatleri, görevin suistimale açık olması (rüşvet, işkence, vs), istediklerini gerçekleştirememeye, kötü meslektaşları nedeniyle halktaki bozuk imajın yarattığı olumsuzluklar, inanç ve düşünce dünyasına uygun olmayan uygulamalar vs. “İşten tatmin duyma” kavramı tüm toplumlarca kabul edilebilir ve insani değerlerle yüklü bir haz duyma olmalıdır. Yoksa psikolojik ve sosyal rahatsızlıkları olanların gayri insani uygulamalardan zevk almaları “işten tatmin duyma” kavramı çerçevesinde düşünülemez. Bunlar insanın kendine yabancılaşmasıdır. Örneğin, bir insan işkence yapmaktan, başkalarına rahatsızlık vermekten, onlara engel olmaktan zevk alabilir. Bu gibi duygular insanın özüne aykırı olduğu için “öze yabancılaşma” çerçevesinde değerlendirilirken, aynı insanın polis olması durumunda bu duygularını mesleğinde uygulaması (ki muhtemelen uygulayacaktır) meslekî yabancılaşma durumunu ortaya çıkaracaktır. Çünkü, polislik mesleğinin özü topluma hizmet ve onun huzur ve güvenliğini sağlamaktır. Toplumun başına bela olmak ve bundan da zevk almak kişinin kendine, toplumuna ve mesleğine yabancılaşmasıdır.

Meslekî yabancılaşmaya bir örnek de spordan verilebilir. Günümüzde pek çok spor branşı, özellikle de futbol amatör ruhtan uzaklaşmış, asıl amacı olan bedeninin zindeleştirilmesi, insanların zevk alması, hoşça vakit geçirmesi, eğlenmesi, barış, dostluk ve kardeşlik duygularını geliştirmesi gibi amaçlar yerine eski düşmanlığın körüklenmesi, yeni düşmanlıkların üretilmesi, ekonomik bir rant kapısı, şöhet olma, kara para aklama aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir futbolcu arkadaşını (rakibini) profesyonellik gereği (!) takımının kazanması için sakatlamakta, onun sağlık ve futbol hayatını bazen bitirmekte bir sakınca görmemektedir. Taraftarlar, şehirler ve bazen ülkeler birbirine düşman olmaktadır. Gaziantep büyükşehir belediye başkanı ve Gaziantepspor başkanı Celal Doğan’ın Gaziantepspor-

Fenerbahçe maçı sonrası bazı kimselerin kavga etmesi nedeniyle bir televizyonda yaptığı konuşma yabancılaşmamış bir spor örneğidir. Bu konuşmada Doğan, özetle, “Bizim için spor bir dostluk, kardeşlik vesilesidir. Kupaların, şampiyonlukların bir önemi yoktur. Kardeşliği, dostluğu bozacak bir şampiyonluğu biz istemeyiz. Kardeşliği, barışı bozacak bir anlayışın her zaman karşısındayız” demektedir (Star tv, Telegol, 12.11.2000).

Meslek içindeki ilişkiler zamanla insan ilişkileri (insanca ilişkiler) olmaktan çıkıp sadece monoton amir-memur ilişkilerine dönüşebilmektedir. Memur amirini bir insandan ziyade emrine itaat edilmesi gereken, itaat etmezse azar işiteceği, hakarete maruz kalacağı, sicilini etkileyecek... bir varlık olarak görürken; amir de memurunu emredilmesi gereken, her türlü hizmete bakan, sert emir verilmeyince iş yapmayı laubali davranan... birisi olarak görebilmektedir. Çaycıdan çay isterken rica cümlesi yerine emir cümlesi kullanma, çay gelince de teşekkür etmeme zamanla olağanlaşmaktadır. Hatta, yaşlı başlı memurlara, sorunları çözmede bir faydası olmayacağını bile bile, sövmek; onları azarlamak da bir çeşit yabancılaşmadır ve polisi mesleğe yabancılaştırmaktadır. Bu davranış bir taraftan üstün mesleğe yabancılaşma derecesini gösterirken diğer taraftan da memurun meslekten soğumasına ve mesleğe yabancılaşmasına neden olmaktadır. Bu durum personelin zamanla ailesine ve çevresine de yansımaktadır. Evde de çocuklarına ve eşine emir cümleleri kullanmakta onları da emir alması ve istenilenleri mutlak surette yerine getirmesi gereken varlıklar olarak görmektedir. Hatta polisle birlikte diğer pek çok kurumda görülen lojmanlarda yaşama iş yerindeki amir-memur ilişkilerinin ailelere, eşlere ve çocuklara da yansımaya neden olmaktadır. Müdürün eşi ve çocuğu da müdür, şefin eşi ve çocuğu da şef, komutanın eşi ve çocuğu da komutan, rektörün eşi ve çocuğu da rektör, memurun (astın) eşi ve çocuğu da memur (ast) statüsünde görülebilmektedir. Bunun bir ileriki aşaması ise tüm toplumu bu konumda görmektir. Yani toplum, polisin emirlerini yerine getirmesi gereken bir varlık konumunda farz edilmektedir. Toplum, iç güvenliğini sağlamak için bir hizmet birimi oluşturayım derken başında despot bir amir bulmuş, La Boetie'nin deyişiyle “gönüllü kulluk” etme durumunda kalmış olabilir (1986:100-129).

Yabancılaşma durumunda meslek, gerçekte topluma hizmetin, onun mutluluğunun sağlanmasının bir aracı olması gerekirken şahsi veya başka emellerin (siyasi, ekonomik, ...) gerçekleştirilmesine aracı olabilir. Sokrates'in “korucular sınıfı”² ile ilgili tartışmasında Platon'un (Eflatun) vurguladığı sürü-çoban köpeği hikayesiyle başlayan benzetme yabancılaşmanın amaç-araç ilişkisini anlatan çarpıcı bir örnektir (Tunçay, 1986:47-49):

“Bir çoban için en kötü, en tehlikeli şey nedir? Sürülerini korumakta kendine yardımcı olan köpeklerin kötü yetişmiş olması, açlık ya da kötü huyları yüzünden sürüye saldırmaları, köpekken kurt olmaları değil mi? ... Yardımcılarımızın yurttaşlara böyle davranmalarını, onlardan daha güçlü olunca, iyi niyetli koruyucular olacak yerde, amansız birer zorba kesilmelerini ne pahasına olursa olsun önlemeliyiz! ... diyeceğiz ki onlara: İçlerinde Tanrının koyduğu altını, gümüşü saklayanların, insanların vereceği altında ve gümüşte gözü olmaz. Kendi altın yaradılışlarını dünyanın altınıyla kirletmek günahdır. Çünkü, dünya altını yüzünden türlü kötülükler işlenmiştir. ... Ama, toprakları, evleri, paraları oldu mu, koruyucu olacak yerde kendileri de mal sahibi ve çiftçi, yurttaşlarının yardımcısıyken, düşman, zorba efendisi olurlar. Ömürleri kötülemek ve kötülenmekle, tuzak kurmak ve tuzağa düşmekle geçer; dışarıdaki düşmanlardan çok içerideki düşmanlardan korkarlar. Kendilerini de, devleti de ölüme sürüklerler.”

Adeimantos'un “biri çıkar da senin bu koruyucuları pek de mutlu yaşatmadığını söylerse ne dersin? Üstelik mutluluklarına kendileri kıymış olacak; devlet ellerinde olduğu halde, ondan hiç bir nimet elde etmeyecekler.” sözüne şu karşılığı verir:

“Koruyucular bu durumda, pekâlâ mutlu olabilirler. Biz devletimizi, bütün topluma birden mutluluk sağlasın diye kuruyoruz. Yoksa bir sınıf, ötekilerden daha mutlu olsun diye değil; çünkü, kurduğumuz devlette adaleti, en kötü yönetilen devlette de adaletsizliği kolayca görürüz. ... Koruyuculardan başkasının bu yola sapması haydi neyse, çünkü bir eskici, kötü olursa, eskici olmadan eskici geçinirse, bu yurt için bir belâ olmaz. Ama, yasaların ve toplumun koruyucuları olanlar, koruyucu olmadan koruyucu geçinirlerse, devlet çöktü demektir. Bütün toplumun kaderi onların keyfine kalır.”

Devlet, tanımını dışına çıkmışsa, hukuk devleti değilse; adaleti, eşitliği ve toplumun mutluluğunu sağlama gibi bir amacı yoksa; bir takım kurumlar oluşturmuş ve bu kurumlar aracılığıyla halkından kopuk bir şekilde kendi devamlılığı için her yolu mübah gören bir anlayış oluşturmuşsa orada devletin de kendine, millete yabancılaşmasından bahsedilebilir. Bu durumda bürokratik bir mekanizma oluşmuş, insanları mutlu etme temel felsefesi yerine kırtasiyeciliğin gerekleri için kağıt ve kuralları mutlu etme felsefesi gelişmiş olabilir. Devlet, siyasetçi, işadami, gazeteci ve bürokrat küçük bir elitin toplumdaki kopuk, mekanik bir oyuncağı haline gelmiş olabilir. Böyle bir devlette polis örgütü de kendi payına düşeni alır.

Tüm mesleklerde mesleğin ilk adımları (özellikle gençlik ve öğrencilik yıllarında) yüksek ideallerin gerçekleştirilmesi hayalleriyle geçer. Meslek yoluyla kendine, toplumuna ve tüm insanlığa hizmet en büyük hedeftir. Yükselmeme, yükselmeyi hizmet aracı olarak değil de çıkar sağlama aracı olarak görme de bir çeşit yabancılaşmadır.

Diğer taraftan, dürüst, hayatını anlamlı gören, kendine ve insanlığa saygısı olan, yüce idealleri olan bir kimsenin mesleğe girdikten sonra meslekteki bazı olumsuzluklar kişinin bu özelliğini bozuyor, kişiyi kötü yola sevk ediyorsa o meslek çalışanını topluma, işe ve kendine yabancılaştırmaktadır. Örneğin, rüşvetin haksız bir kazanç olduğu, toplumsal düzeni bozan en büyük belalardan biri olduğunu bilen hayatını buna göre yönlendiren birisi zamanla değişik gerekçelerle rüşvet alma-verme süreci içerisine girmişse burada bir yabancılaşmadan söz etmek mümkündür. Bir

² Burada korucuları geniş anlamda tüm yöneticiler olarak ele alabiliriz.

zabitanın denetlemeye gittiği bir bakkaldan çay içmesi, bir iki çikolata yemesi; trafik polisinin denetlediği aracı bir çorba parası karşılığı serbest bırakması gibi masumane (!) fiiller zamanla yerini makam ve duruma bağlı olarak daha büyük eylemlere bırakmaktadır.

Eğer insanlar kendi kaderlerini kontrol edemeyeceklerini hissediyorlarsa bu anomiyi; eğer kendilerini güçsüz hissediyorlarsa bu yabancılaşma (Berry 127). Görünüşte ikisi de kaderci görüştür. Anomi zayıf norm düzenini bulunan sosyal ortamı anlatan bir kavramdır. Kültürel olarak onaylanan değerler ve bu değerlerin elde edilmesi araçlarının kültürel olarak onaylanması arasındaki farktır. Berry 126). Kültür örneğinin maddi başarıya odaklanırken bunun elde edilmesi şeklini önemsemeyebilir. Bu durumda insanlar anomik bir durumla karşı karşıyadırlar. K. Merton'a göre anomiyi Amerikan toplumunun karakteristiğidir. Çünkü bu toplumda başarıya ulaşmadaki araçların meşruluğu yerine başarı birincil önceliklidir. (Berry, 126). Amerikan toplumunda "çok çalışma"yla "başarı" ve "parasal başarı" gelir. Ancak sınıfsal farklılık buna engeldir. Bu durum üst sosyo ekonomik sınıflarda mümkün olabilir ama Harlemliler için çok düşük bir ihtimaldir.

KAYNAKÇA

- Alkan, T., & Ergil, D., (1980), **Siyaset Psikolojisi, Siyasal Toplumsallaşma ve Yabancılaşma**, Ankara: Turhan
- Berry, David, (1974), **Central Ideas in Sociology**, London: Constable
- Broom, L. & Selznick, P., (1963), **Sociology: A Text with Adapted Readings**, NY: Harper & Row.
- Cüceloğlu, D., (1993), **İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları** (4. Bas.), İstanbul: Remzi Kit.
- Eren, E., (1989), **Yönetim Psikolojisi** (3. Baskı), İstanbul: İÜ İşletme Fak. İşletme İktisadi Ens. Yay. No. 105.
- Ergun, D., (1990), **100 Soruda Sosyoloji El Kitabı** (5. Bas.), İstanbul: Gerçek Yay.
- Erkal, M.E., (1995), **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, İstanbul: Der Yay.
- Eroğlu, F., (1996), **Davranış Bilimleri**, İstanbul: Beta.
- Fromm, E., (1982), **Kendini Savunan İnsan** (Çev. Necla Arat), İstanbul: Say Kit. Paz.
- Koçel, T., (1982), **İşletme Yöneticiliği**, İstanbul: İÜ İşletme Fak. Yay. No.132.
- Kozak, I.Erol, (1984), **İbn Haldun'a Göre İnsan Toplum İktisat**, İstanbul: Pınar Yay.
- La Boetie, Etienne De (1986), "Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev" (Çev. M. Ali Ağaoğulları), Der. Mete Tunçay, **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi- Seçilmiş Yazılar** (2.Cilt) içinde, Ankara: Teori, ss.100-129.
- Maslow, A. H., (1970), **Motivation and Personality** (2nd Ed.). New York: Harper and Row.
- Mills, W., (1974), **İktidar Seçkinleri** (Çev.Ünsal Oskay), Ankara: Bilgi Yay
- Rosenthal, E.I.J., (1996), **Ortaçağ'da İslam Siyaset Düşüncesi**, İstanbul: İz.
- Tezcan, M., (1993), **Sosyolojiye Giriş: Temel Kavramlar**, Ankara: 72TDFO.
- Tunçay, Mete, (1986), **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi- Seçilmiş Yazılar** (3 cilt), Ankara: Teori.
- Yavuz, Hilmi, (2000), "Fuarlar, Kitaplar, Fetişler", Zaman, 10 Kasım 2000, s.15
- Werner, Isabel, (1993), **Liderlik ve Yönetim**, İstanbul: Rota Yay.